

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

Навчально-науковий юридичний інститут

Кафедра цивільного права

ПАРУТА Ю.І.

ПРАВОЧИНИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
здобувачів 2-го курсу денної форми навчання
спеціальності «Право»,
освітньої програми «Міжнародне та європейське право»**

м. Івано-Франківськ,
2025 рік

Схвалено на засіданні кафедри цивільного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 5 від 23 грудня 2024 р.)

Затверджено Науково-методичною радою навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 3 від 8 січня 2025 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 6 від 22 січня 2025 р.)

Рецензенти:

О. С. Олійник – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права, заступник директора навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У. П. Гришко – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Парута Ю.І. Правочини у цивільному праві: методичні вказівки для підготовки до семінарських занять здобувачів 2-го курсу денної форми навчання спеціальності «Право», освітньої програми «Міжнародне та європейське право». Івано-Франківськ, 2025. 25 с.

Посібник розроблений на основі навчального плану освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності 081 «Право» і призначений для підготовки до семінарських занять із навчальної дисципліни «Правочини у цивільному праві». В посібнику викладені завдання до семінарських занять із навчальної дисципліни «Правочини у цивільному праві», які включають короткі методичні рекомендації, що полегшить підготовку до занять, переліки питань, які виносяться на обговорення на занятті, практичних завдань, питань для самоконтролю. До кожної теми поданий перелік рекомендованої літератури, до якого включена монографічна література та інші наукові джерела по темі, а також нормативно-правові акти.

Посібник призначений для здобувачів та науково-педагогічних працівників.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Зміст навчальної дисципліни.....	5
Семінарські заняття для денної форми навчання.....	7
Модуль I. Поняття, ознаки, правова природа правочинів	
Тема № 1. Загальні положення про правочини в приватному праві: поняття, ознаки, джерела правового регулювання.....	7
Тема № 2. Умови чинності правочину. Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону.....	9
Тема № 3. Класифікація правочинів в системі приватного права.....	12
Модуль II. Правова характеристика окремих видів правочинів	
Тема № 4. Поняття, правова природа, види односторонніх правочинів.....	13
Тема № 5. Правочини в сфері спадкового права.....	16
Тема № 6. Двосторонні та багатосторонні правочини в приватному праві: поняття, ознаки, загальні засади правового регулювання.....	19
Тема № 7. Правова характеристика електронних правочинів.....	21
Тема 8. Недійсні, нікчемні, неукладені правочини: проблеми розмежування.	
Тема 9. Правова природа правочинів із вадами волі: поняття, ознаки, класифікація, правові наслідки.....	23

ПЕРЕДМОВА

Правочини є однією з найважливіших категорій цивільного права та основою цивільного обороту. Вони регулюють широкий спектр відносин між фізичними та юридичними особами, включаючи купівлю-продаж, дарування, оренду, позику, спадкування тощо. Без глибокого розуміння сутності правочинів, їх видів, умов дійсності та наслідків неможливо ефективно застосовувати норми цивільного права на практиці. Знання про правочини формує у майбутніх юристів навички юридичної техніки, зокрема щодо складання договорів, аналізу правових ситуацій, визначення прав та обов'язків сторін.

Особливої актуальності набуває вивчення навчальної дисципліни «Правочини у цивільному праві» у контексті євроінтеграції, адже правочини є ключовим елементом цивільного права, яке регулюється численними директивами та регламентами ЄС. Вивчення цієї дисципліни дозволяє майбутнім юристам ознайомитися з основними принципами та нормами європейського цивільного права, що сприяє імплементації цих норм в українське законодавство.

Вивчення навчальної дисципліни «Правочини у цивільному праві» в контексті євроінтеграції є не лише важливим, але й необхідним для майбутніх юристів, оскільки воно забезпечує їх готовність до роботи в умовах єдиного європейського правового простору та сприяє успішній інтеграції України до Європейського Союзу.

Навчальна дисципліна покликана сприяти засвоєнню здобувачами освіти комплексу знань щодо загальних положень про правочини, умов дійсності, форми правочинів, видів правочинів, представництва та довіреності, тлумаченні правочинів, особливостей окремих видів правочинів, передбачених Цивільним кодексом України та іншими актами цивільного законодавства, недійсності правочинів та ін.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль I. Поняття, ознаки, правова природа правочинів

Тема № 1. Загальні положення про правочини в приватному праві: поняття, ознаки, джерела правового регулювання.

Історія становлення терміну «правочин». Сучасне розуміння поняття «правочин». Ознаки правочину та його місце в системі юридичних фактів. Поняття і ознаки правочину у європейських правопорядках. Оновлення положень про правочин у Концепції оновлення цивільного кодексу України. Види правочинів у цивільному праві України. Поняття та види односторонніх правочинів. Поняття та види двосторонніх правочинів. Загальна характеристика спільних та відмінних рис односторонніх та двосторонніх правочинів. Поняття правочину у європейських цивільних кодексах.

Тема № 2. Умови чинності правочину. Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону.

Поняття умов чинності правочину та їх значення для цивільного обороту. Характеристика законності змісту правочину як обов'язкової умови його чинності. Поняття цивільної дієздатності фізичної особи та її вплив на чинність правочину. Характеристика правоздатності юридичної особи та її значення для укладення правочинів. Поняття вільного волевиявлення сторони правочину та його співвідношення з внутрішньою волею. Характеристика форми правочину та її види (усна, письмова, нотаріальна). Поняття правових наслідків недодержання форми правочину, передбаченої законом. Презумпція правомірності правочину. Правова характеристика транскордонних правочинів.

Тема № 3. Класифікація правочинів в системі приватного права.

Класифікація правочинів за кількістю сторін. Односторонні (заповіт), двосторонні (договір купівлі-продажу) та багатосторонні (договір про спільну діяльність) правочини. Види односторонніх правочинів в Україні (заповіт, видача довіреності, публічна обіцянка винагороди та ін. Види двосторонніх правочинів. Поняття каузальних та абстрактних правочинів. Класифікація правочинів на консенсуальні та реальні. Види реальних та консенсуальних правочинів. Класифікація правочинів у праві ЄС.

Модуль II. Правова характеристика окремих видів правочинів

Тема № 4. Поняття, правова природа, види односторонніх правочинів

Поняття одностороннього правочину та його характерні ознаки. Умови дійсності односторонніх правочинів та вимоги щодо його форми. Основні види односторонніх правочинів. Видача довіреності як односторонній правочин. Прощення та переведення боргу як односторонні правочини. Характеристика зарахування зустрічних вимог як одностороннього правочину. Публічна обіцянка винагороди. Глумачення односторонніх правочинів. Односторонні правочину. Поняття та види заповітів у європейських правопорядках. Види довіреності та порядок їх видачі у цивільному праві Польщі.

Тема № 5. Правочини в сфері спадкового права

Поняття та види спадкування. Поняття, ознаки та роль правочинів у сфері спадкового права. Заповіт як правочин, його зміст та види. Правочини щодо скасування та зміни заповіту. Правочини при виконанні заповіту. Правочини при спадкуванні за законом (правочини щодо зміни черговості одержання права на спадкування за законом та правочини щодо зміни частки у спадщині). Загальна характеристика спадкового договору. Правочини спрямовані на прийняття спадщини та на відмову від прийняття спадщини. Особливості правочинів у сфері спадкування у праві ЄС та колізійні прив'язки при міжнародному спадкуванні.

Тема № 6. Двосторонні та багатосторонні правочини в приватному праві: поняття, ознаки, загальні засади правового регулювання.

Поняття та ознаки договору як двостороннього правочину. Види договорів. Принципи укладення та виконання договорів. Свобода договору та випадки її обмеження. Розуміння свободи договору та підходи до її обмеження у приватному праві ЄС. Зміст цивільно-правового договору. Порядок та стадії укладення цивільно-правового договору. Умови належного виконання договорів. Підстави припинення договорів. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. Принципи Європейського контрактного права .

Тема № 7. Правова характеристика електронних правочинів

Поняття та особливості електронного правочину. Поняття та види учасників електронних правочинів. Умови дійсності електронного правочину. Засоби електронної ідентифікації, як умова дійсності електронного правочину. Порядок вчинення електронних правочинів. Особливості електронних правочинів у ЄС. Порівняння електронних правочинів в Україні та Німеччині.

Тема 8-9. Недійсні, нікчемні, неукладені правочини: проблеми розмежування. Правова природа правочинів із вадами волі

Розмежування понять "недійсний", "нікчемний" та "неукладений" правочин. Правова природа нікчемних правочинів. Підстави оспорюваності правочинів. Правова природа правочинів, вчинених під впливом помилки. Правова природа правочинів, вчинених під впливом обману, насильства або погрози. Правова природа правочинів, вчинених внаслідок зловмисної домовленості представника з іншою стороною. Правова природа правочинів, вчинених під впливом тяжкої обставини. Правові наслідки недійсності правочину (реституція, відшкодування збитків, конфіскація). Проблеми кваліфікації правочинів з вадами волі в контексті електронних правочинів. Недійсні правочини у цивільному праві Польщі.

Тема № 1. Загальна характеристика правочинів у приватному праві (2 години)

Методичні рекомендації: Розглядаючи дану тему необхідно дослідити історичний розвиток поняття «правочин» та охарактеризувати його сучасне розуміння. Невід’ємним для цього є вивчення ознак правочину та їх класифікації. У зв’язку із здійсненням оновлення Цивільного кодексу України, варто звернути увагу на основні аспекти рекодифікації нормативних положень про правочини.

Досліджуючи сучасне розуміння правочину слід звернути увагу на розуміння та види правочину у європейських правових порядках та окреслити особливості нормативного регулювання даного правового інституту на міжнародному рівні.

Питання для обговорення:

1. Формування та розвиток уявлень про правочини.
2. Сучасне розуміння терміну «правочин» та його ознаки.
3. Особливості оновлення концепції правочину в ЦК України.
4. Види правочинів у цивільному праві.
5. Загальна характеристика односторонніх та двосторонніх правочинів.
6. Поняття та види правочинів у ЄС.
7. Правове регулювання правочинів в Україні та особливості його правового регулювання у ЄС.

Практичні завдання:

1. Відобразіть у конспекті підготовки до семінару види правочинів за правом України.
2. Перелічіть нормативно-правові акти у сфері регулювання міжнародних правочинів.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте особливості розуміння терміну «правочин» у різні історичні етапи.
2. Назвіть чинники та передумови оновлення ЦК України.
3. Поясніть значення правочину з іноземним елементом.
4. Які норми ЗУ «Про міжнародне приватне право» пов’язані із правочином?
5. В чому полягає відмінність правочинів від подій?
6. Поясніть сутність та відмінність консенсуального та реального правочину.

Перелік рекомендованої літератури:

1. Білан О. П. Основні кваліфікуючі ознаки правочинів, які порушують моральні засади суспільства. *Forum Prava*, 2018. 53(5). 6–12 http://forumprava.pp.ua/files/006-012-2018-5-FP-Bilan_3.pdf

2. Давидова І. В. Загальні ознаки правочинів, що вчиняються суб'єктами цивільних правовідносин. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. – С. 25-28. <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22cf57d9-6be1-475e-9055-1166657f73f7/content>

3. Діковська І. А. Комерційні правочини у приватному праві окремих країн. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 13. С. 13-17. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/03/dikovska_13.pdf

4. Інститут правочину: практика Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду України. 26 березня 2021 року. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Pres_Krat.pdf

5. Кіріяк О.В., Пацурківський Ю.П., Гудима-Підвербецька М.М. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник / О.В. Кіріяк, Ю.П. Пацурківський, М.М. Гудима-Підвербецька. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С.74-92.

6. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2020. с. 11-13. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf>

7. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. — Х. : Право, 2011. С/ 161-178. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi44/0034223.pdf>

8. Цивільне право України: підручник: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. – Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444. С.162-164. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A7%D0%95%D0%A0%20%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D0%A0%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%9E%D0%9C%201.pdf>

9. Цивільне право. Загальна частина. Навч. Посібник. За заг. ред. д.ю.н, проф. С. О. Сліпченка, к.ю.н, доц. О. Л. Зайцева. Харків. 2022. С. 132-138. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Tsyvilne-pravo_Zahalna-chastyna_navchalnyi-posibnyk_KhNUVS_2022.pdf

10. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

11. Юркевич Ю. М. Поняття правочинів та їх місце в системі юридичних фактів. Аналітично-порівняльне правознавство. № 1 (2024). С. 253-257. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299873/292377>

12. Ясечко С.В. Генеза поняття «правочин» у цивільному праві. Університетські наукові записки. 2014. № 4 (52). С. 80-87. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/429912.pdf>

Тема № 2. Умови чинності правочину.
Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні
правочину вимог закону (2 години)

Методичні рекомендації: Умови чинності правочину та правові наслідки недодержання сторонами вимог закону, при вчиненні правочину, становлять важливу частину правової науки і практики.

Правочин є важливим інструментом правовідносин, який дозволяє сторонам здійснювати свої права та обов'язки. З метою забезпечення стабільності правових відносин, законодавство встановлює певні умови чинності правочину, що мають бути дотримані сторонами. Відсутність цих умов або їх порушення може призвести до недійсності правочину та настання негативних правових наслідків.

Ця тема має важливе значення для розуміння базових принципів правового регулювання, що забезпечують захист прав та інтересів сторін у правовідносинах. Її детальне вивчення дозволяє краще орієнтуватися в складних юридичних питаннях і уникати негативних правових наслідків у практичній діяльності.

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика умов чинності правочину.
2. Поняття та види право/дієздатності як умови чинності правочину
3. Форма правочину та способи волевиявлення.
4. Особливості вчинення правочину батьками в інтересах малолітніх та неповнолітніх дітей.
5. Правові наслідки недодержання сторонами при вчинення правочину вимог закону.

Практичне завдання:

1. Громадянин Петренко уклав договір дарування автомобіля з громадянином Петровим. Договір був укладений в усній формі. Через 1 місяць після передачі автомобіля Петровому, Іваненко передумав і вимагав повернення дарунку, вказуючи на те, що договір є неукладеним тому, що недотримано вимоги стосовно форми правочину. Іваненко відмовився повертати автомобіль. Петренко звернувся із позовом до суду з вимогою розірвати договір дарування та повернути автомобіль.

Яке рішення може прийняти суд? Чи був укладений договір дарування?

Чи може бути визнаний такий правочин дійсним?

Питання для самоконтролю:

1. Що означає законність змісту правочину та як її дотримання впливає на дійсність правочину?
2. Які підходи щодо визначення форми правочину у європейських правопорядках?
3. Поясніть значення терміну «конвалідація правочинів».
4. Перелічіть умови дійсності правочину і поясніть як їх недотримання впливає на правочин?
5. Наведіть приклади правочинів, які можуть вчинятися в: усній та письмовій формі, письмовій формі з необхідністю нотаріального посвідчення.

Перелік рекомендованої літератури:

6. Бурлаков Сергій Правочин: правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону. Від 05.12.2022 року. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezentpravochin_nasl.pdf

7. Гейнц Р. М. Правочиноздатність як елемент цивільної дієздатності неповнолітніх осіб // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2020.- №54.- С. 10-22. <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11102/1/5076-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-11917-1-10-20210622.pdf>

8. Дзера Ірина Законність змісту правочинів та їх дійсність. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. 2018 року. С. 21-25. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a388a860-48f4-4a06-84e8-a612ba119ed4/content>

9. Інститут правочину: практика Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду України. 26 березня 2021 року. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Pres_Krat.pdf

10. Кіріяк О.В., Пацурківський Ю.П., Гудима-Підвербецька М.М. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник / О.В. Кіріяк, Ю.П. Пацурківський, М.М. Гудима-Підвербецька. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С.74-92.

11. Пастернак В.М. Дотримання форми правочину як умова його дійсності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Юриспруденція. 2015. № 16. Том 2. С. 15-17. https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc16/part_2/6.pdf

12. Цвігун Д. П. Правові наслідки недійсності правочинів: правові аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3(38), 2021. С. 40-43. http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2021/11.pdf

13. Цивільне право. Загальна частина. Навч. Посібник. За заг. ред. д.ю.н, проф. С. О. Сліпченка, к.ю.н, доц. О. Л. Зайцева. Харків. 2022. С. 132-138. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Tsyvilne-pravo_Zahalna-chastyna_navchalnyi-posibnyk_KhNUVS_2022.pdf

14. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Тема № 3. Поняття, правова природа, види односторонніх правочинів (2 години)

Методичні рекомендації: Вивчення односторонніх правочинів є невід'ємною частиною розуміння цивільного права, оскільки вони є одним із основних інструментів реалізації цивільних прав та обов'язків. Попри те, що більшість правочинів є двосторонніми не слід применшувати роль і важливість односторонніх правочинів. До останніх відносяться: заповіт, видача довіреності, прощення боргу та переведення боргу, зарахування зустрічних вимог та публічна обіцянка винагороди.

Питання для обговорення:

1. Поняття одностороннього правочину та його характерні ознаки.
2. Умови дійсності односторонніх правочинів та вимоги щодо його форми.
3. Основні види односторонніх правочинів:
 - видача довіреності;
 - прощення боргу та переведення боргу;
 - зарахування зустрічних вимог;
 - публічна обіцянка винагороди.
4. Тлумачення односторонніх правочинів.
5. Особливості односторонніх правочинів у праві ЄС.

Практичні завдання:

Задача № 1

Олексій Петров вирішив доручити своїй дочці, Марії, продати свій автомобіль. Для цього він планує видав їй нотаріально посвідчену довіреність.

1. Які статті ЦК України регулюють питання видачі довіреності?
2. Які обов'язкові реквізити повинна містити довіреність для продажу автомобіля?
3. Чи може Олексій Петров обмежити повноваження Марії за довіреністю (наприклад, встановити мінімальну ціну продажу)?
4. Які наслідки настануть, якщо Марія продасть автомобіль нижче встановленої Олексієм Петровим ціни?
5. Чи може Олексій Петров відкликати видану довіреність до того, як Марія продала автомобіль? Якщо так, то яким чином?

Задача № 2

ТОВ "Альфа" постачило ТОВ "Бета" партію товарів на суму 100 000 грн. Згідно з договором, оплата мала бути здійснена протягом 10 днів з моменту отримання товару. ТОВ "Бета", в свою чергу, раніше надало послуги ТОВ "Альфа" на суму 80 000 грн, які останнє ще не оплатило.

Чи має право ТОВ "Бета" зарахувати свою заборгованість перед ТОВ "Альфа" за надані послуги в рахунок заборгованості ТОВ "Альфа" за поставлений товар? Які умови повинні бути дотримані для зарахування зустрічних вимог у даному випадку? Як ТОВ "Бета" може оформити заяву про зарахування зустрічних вимог?

Питання для самоконтролю:

7. Що означає законність змісту правочину та як її дотримання впливає на дійсність правочину?
8. Які підходи щодо визначення форми правочину у європейських правопорядках?
9. Поясніть значення терміну «конвалідація правочинів».
10. Перелічіть умови дійсності правочину і поясніть як їх недотримання впливає на правочин?
11. Наведіть приклади правочинів, які можуть вчинятися в: усній та письмовій формі, письмовій формі з необхідністю нотаріального посвідчення.

Перелік рекомендованої літератури:

Тема № 4. Загальна характеристика правочинів у сфері спадкового права (2 години)

Методичні рекомендації: Першою чергою при вивченні даної теми слід звернутися до загальних засад спадкового права, вивчити поняття та види спадкування.

При здійсненні характеристики спадкових правочинів особливу увагу слід приділити таким правочинам, як заповіт та спадковий договір, адже саме ці види правочинів є найбільш поширеними у сфері спадкового права. Однак, не варто забувати і про менш поширені правочини у сфері спадкування. Зокрема такі як: правочини щодо скасування та зміни заповіту, правочини при виконанні заповіту, правочини щодо зміни черговості одержання права на спадкування за законом, правочини щодо зміни частки у спадщині, правочини спрямовані на прийняття спадщини та на відмову від прийняття спадщини.

Окрім того варто дослідити основні тенденції щодо спадкових правочинів у праві ЄС та вивчити особливості їх колізійного регулювання.

Питання для обговорення:

1. Поняття та види спадкування.
2. Поняття, ознаки та роль правочинів у сфері спадкового права.
3. Заповіт як правочин, його зміст та види.
4. Правочини щодо скасування та зміни заповіту. Правочини при виконанні заповіту.
5. Правочини при спадкуванні за законом (правочини щодо зміни черговості одержання права на спадкування за законом та правочини щодо зміни частки у спадщині).
6. Загальна характеристика спадкового договору.
7. Правочини спрямовані на прийняття спадщини та на відмову від прийняття спадщини.
8. Особливості правочинів у сфері спадкування у праві ЄС та колізійні прив'язки при міжнародному спадкуванні.

Практичні завдання:

Задача № 1

Громадянин Петренко склав заповіт, згідно з яким усе своє майно він заповідав своїй дружині Марії. Через рік після складання заповіту Петренко та Марія розлучилися. Після розлучення Петренко склав новий заповіт, яким скасував попередній. Проте, через три місяці після складання другого заповіту Петренко помер. Марія дізналася про перший заповіт і вирішила оскаржити другий, посилаючись на те, що вона була позбавлена спадщини незаконно.

Які норми Цивільного кодексу України регулюють це питання? Яке рішення може прийняти суд?

Задача № 2

Громадянин Дяченко уклав спадковий договір із своїм сусідом Комаровим. Згідно з договором, після смерті Дяченка Комаров має отримати у власність його житловий будинок та земельну ділянку. В обмін на це, Комаров зобов'язався надавати Дяченку довічне утримання та догляд. Проте, через рік після укладення договору стан здоров'я Дяченка погіршився і він потребував постійного медичного догляду. Комаров, посилаючись на значні витрати на догляд за Дяченком, вирішив продати земельну ділянку, що була предметом спадкового договору. Дяченко звернувся до суду з позовом про визнання договору купівлі-продажу земельної ділянки недійсним.

Чи має право Комаров продати земельну ділянку, яка була предметом спадкового договору, до смерті Дяченка?

Які норми Цивільного кодексу України регулюють це питання?

Питання для самоконтролю:

1. Що таке заповіт і які його основні види?
2. Які категорії осіб мають право на обов'язкову частку у спадщині?
3. Які існують способи скасування та зміни заповіту?
4. Що таке спадковий договір і чим він відрізняється від заповіту?
5. Які правочини можуть бути вчинені спадкоємцями після відкриття спадкової справи?
6. Які особливості мають спадкові правочини у міжнародному приватному праві?

Перелік рекомендованої літератури:

6. Бахур О.В., Почапська Л.В. Прийняття та відмова від прийняття спадщини: особливості і проблемні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4. 2024. С.105-109. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/21>

7. Білан О. П. Основні кваліфікуючі ознаки правочинів, які порушують моральні засади суспільства. *Forum Prava*, 2018. 53(5). 6–12 http://forumprava.pp.ua/files/006-012-2018-5-FP-Bilan_3.pdf

8. Василь Крат Категорії спадкового права в практиці Верховного суду.

URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Krat_2022_08_17.pdf

9. Василь Крат Спадкові спори: практика Верховного Суду. 07 жовтня 2022 року.

URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Spadkov_spor_Krat.pdf

10. Гринько С.Д., Ромась М.І. Договір управління спадщиною в Україні та в країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аспект. *Наукові записки. Серія : Право.* № 16 (2024): С. 318-333.

<https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/483/502>

11. Давидова І. В. Загальні ознаки правочинів, що вчиняються суб'єктами цивільних правовідносин. *Часопис цивілістики.* 2015. Вип. 18. – С. 25-28. <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22cf57d9-6be1-475e-9055-1166657f73f7/content>

12. Інститут правочину: практика Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду України. 26 березня 2021 року. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Pres_Krat.pdf

13. Кіріяк О.В., Пацурківський Ю.П., Гудима-Підвербецька М.М. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник / О.В. Кіріяк, Ю.П. Пацурківський, М.М. Гудима-Підвербецька. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С.74-92.

14. Кухарев О.Є. Ключові питання адаптації спадкового законодавства України до законодавства країн Європейського Союзу: європейські перспективи. 2019. № 2. С. 181-187 <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8b548bde-3901-47f1-845c-aa3c66f55509/content>

15. Марія Михайлів Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. Підприємство, господарство та право. № 10. 2020. С. 22-26. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.04>

16. Михайлів М.О. Правова природа управління спадщиною в міжнародному приватному праві. *Юридичний електронний журнал.* Вип. 2. 2020. С. 55-58. URL: http://lsej.org.ua/2_2022/12.pdf

17. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. — Х. : Право, 2011. С/ 161-178. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi44/0034223.pdf>

18. Цивільне право. Загальна частина. Навч. Посібник. За заг. ред. д.ю.н, проф. С. О. Сліпченка, к.ю.н, доц. О. Л. Зайцева. Харків. 2022. С. 132-138. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Tsyvilne-pravo_Zahalna-chastyna_navchalnyi-posibnyk_KhNUVS_2022.pdf

19. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Тема №5. Загальна характеристика двосторонніх правочинів **(2 години)**

Методичні рекомендації: Двосторонні правочини є фундаментом більшості цивільно-правових відносин, від купівлі-продажу до оренди та підряду. Знання про двосторонні правочини допомагає захистити свої права та інтереси у випадку виникнення спорів, оскільки дозволяє правильно оцінити умови договору та застосувати відповідні правові норми.

При підготовці до даного семінарського заняття студенти повинні зосередити свою увагу на вивченні поняття договору та його видах, принципах укладення та виконання договору. Окрім того, необхідно проаналізувати порядок укладення договору та умови належного його виконання.

Питання для обговорення:

1. Поняття та ознаки договору як двостороннього правочину.
2. Види договорів.
3. Принципи укладення та виконання договорів.
4. Свобода договору та випадки її обмеження.
5. Зміст цивільно-правового договору.
6. Порядок та стадії укладення цивільно-правового договору.
7. Умови належного виконання договорів.
8. Підстави припинення договорів.

Завдання:

1. Проаналізуйте будь-який цивільно-правовий договір (купівлі-продажу, оренди, підряду тощо) та визначте: *Які сторони беруть участь у договорі? Які права та обов'язки виникають у кожній зі сторін? Чи є цей договір двостороннім правочином? Обґрунтуйте свою відповідь.*

2. Складіть проект двостороннього правочину. Зверніть увагу на всі істотні умови договору.

Питання для самоконтролю:

1. Розмежуйте поняття договору та домовленості.
2. Який загальний порядок укладення договорів у ЄС?
3. Які можуть бути підстави для визнання двостороннього правочину недійсним?
4. Назвіть підстави зміни двостороннього правочину?
5. Які умови настання цивільно-правової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання двостороннього правочину?

Перелік рекомендованої літератури:

1. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. URL: <https://www.lawanalytics.top/pages/uni/>
2. Принципи Європейського контрактного права (PECL). URL: <https://www.lawanalytics.top/pages/pecl/>
3. Реформування цивільного права в умовах євроінтеграції: навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р. кер.), Юнін О. С., Круглова О. О. та ін.]. Дніпро. Видавець Біла К. О., 2019. С. 130-144. URL: [ПОСІБНИК Реф-ня ЦП_макет.pdf \(dduvs.edu.ua\)](https://dduvs.edu.ua/pecl/pecl.pdf)
4. Договірне (контрактне) право в сучасному європейському праві : навч. посібник для студентів магістратури спеціальність «Право» / Р. М. Достдар, О. А. Ломакіна, О. В. Минькович-Слободяник, О. А. Пономаренко; за ред. Р. М. Достдар. Миколаїв : НУК, 2021. 460 с. URL: <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86fc726e-cc83-440e-810b-00a5741e4f4e/content>
5. Єфремова І. І. Принципи свободи договору і рівності сторін у договірному праві України та ЄС. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 2(54) 2022. С. 60-66.
6. Мельник О.О. Зміна та розірвання договору з точки зору різних правових доктрин, у випадку дії обставин форс- мажору. Journal «ScienceRise: Juridical Science».2020. №4(14). С.34-40. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/uk/article/UJRN-0001238840>
7. Святошнюк А. Л. Інститут розірвання порушеного договору у цивільному праві України та країн Європейського Союзу (порівняльно-правовий аналіз): дис. на здобут.наук. ступен. к.ю.н. зі спеціал. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2015. 218с URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c0b7d39-648b-439c-8e00-ea2af5800605/content>
8. «Принципи європейського договірного права. Коментарі та рекомендації» / [пер. з англійської ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД»]. – К.: Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 стор.
9. Форманюк В. Договірне право в системі приватного права Європейського Союзу, Країн Європейського Союзу. European Political and Law Discourse. Volume 2. Issue 4. 2015. pp. 128-135.
10. Яримович У. В. Форма та порядок укладення договору в праві ЄС і в праві України: порівняльний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Випуск 42. С. 103-108.

11. Andrea Bertolini European Commercial Contract Law. October 2023. [URL:https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/753420/IPOL_STU\(2023\)753420_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/753420/IPOL_STU(2023)753420_EN.pdf)

Тема № 6. Загальна характеристика договору купівлі-продажу
(2 години)

Методичні рекомендації: Договір купівлі-продажу є одним із найбільш поширених договорів, які укладаються у приватних правовідносинах. При підготовці до даного семінарського заняття студентам необхідно звернути увагу на поняття та види даної договірної конструкції, з'ясувати основні ознаки та особливості правового регулювання у національному законодавстві. Окрім того, варто проаналізувати Конвенцію ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, адже вона має фундаментальне значення при укладення міжнародних договорів купівлі-продажу.

Питання для обговорення:

1. Поняття та види договорів купівлі-продажу.
2. Сторони договору купівлі-продажу, вимоги до його форми та змісту.
3. Порядок укладення договору купівлі-продажу.
4. Підстави зміни та припинення договору купівлі-продажу у європейських правопорядках.
5. Особливості цивільно-правової відповідальності внаслідок невиконання чи неналежного виконання договору купівлі-продажу.
6. Значення та загальна характеристика Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів

Завдання:

1. Проаналізуйте порядок укладення договору відповідно до Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів.
2. Яких принципів європейського контрактного права необхідно дотримуватися при укладенні договорів купівлі-продажу?

Питання для самоконтролю:

1. Які є істотні умови договору купівлі-продажу?
2. Що може бути предметом договору купівлі-продажу?
3. Які наслідки передання товару неналежної якості?

4. Які права продавця за договором міжнародної купівлі продажу товарів відповідно до Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів?

5. Які права покупця за договором міжнародної купівлі продажу товарів відповідно до Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів.

6. Яка відповідальність передбачена за невиконання умов договору купівлі-продажу?

Перелік рекомендованої літератури:

1. Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text

2. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text

3. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. URL: <https://www.lawanalytics.top/pages/uni/>

4. Принципи Європейського контрактного права (PECL). URL: <https://www.lawanalytics.top/pages/pecl/>

5. Абросімов С А. Адаптація цивільного законодавства України про договори купівлі-продажу до законодавства ЄС: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2021. С. 228. URL: <https://irlykhuml.univer.km.ua/server/api/core/bitstreams/adaaedeb-f062-46cb-9a1d-487398ae2aa6/content>

6. Абросімов С.А. Перспективи удосконалення правового регулювання договору купівлі-продажу в контексті рекодифікації національного цивільного законодавства та приведення у відповідність законодавства України до законодавства ЄС. Art and Science. Part 2. Science. 2021. № 1. С. 38-47

7. Жорнокуй Ю. М. Кухарев О.Ж. Цивільне право: особлива частина. Нав.посібник. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2023. с. 420. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/321a8a44-7f21-4248-aafe-4373be49cb1b>

8. Саванець Л. М. Правові наслідки порушення умови договору щодо кількості товару в договірному праві України та ЄС. Права людини в

Україні: минуле, сьогодення, майбутнє. Харків, 2021. С. 160-162. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/savanets/pdf

9. Саванець Л. М. Концепція відповідності товару у праві Європейського Союзу у контексті адаптації законодавства України. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-007-0-19>

10. Поперечна Г. М., Саванець Л.М. Законодавчі інструменти регулювання договорів купівлі-продажу та постачання цифрового контенту європейського союзу: новели нових директив ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 78. Том 2. С. (2023). С. 413-418. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286651/280501>

11. Черних Юлія Застосування Віденської конвенції міжнародної купівлі-продажу в практиці МКАС при ТПП України. URL: https://lhs.net.ua/wp-content/uploads/woocommerce_uploads/2018/01/4_Zastosuvannia-Videnskoii-konventsii-mizhnarodnoi-kupivli-prodazhu-v-praktytsi-MKAS-pry-TPP-Ukrainy.-Chernykh-Iuliia-arbitr-MKAS-pry-TPP-Ukrainy-partner-IuK-ARBITRADE.pdf

12. Черняк О. Ю. Умови цивільно-правового договору в праві України та ЄС. Приватноправові принципи регулювання суспільних відносин: досвід ЄС та України. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичного «круглого столу» (в рамках XIV Всеукраїнського фестивалю науки, 15 травня 2020 року м. Київ). К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С.105-111.

Тема № 7 Загальна характеристика електронного правочину **(2 години)**

Методичні рекомендації: Глобалізація, цифровізація та постійний розвиток сучасних електронних технологій зумовили значне зростання кількості правочинів, що укладаються з використанням електронних цифрових технологій. У зв'язку із цим виникає потреба вивчення особливостей укладення та виконання електронних правочинів. Необхідним є, також, вивчення засобів електронної ідентифікації, як передумови укладення і дійсності електронних правочинів.

Дослідження окреслених аспектів варто проводити з використанням новітнього законодавства у цій сфері, зокрема: ЗУ «Про електронну

комерцію», ЗУ «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», ЗУ «Про цифровий контент та цифрові послуги».

Питання для обговорення:

1. Поняття та особливості електронного правочину.
2. Поняття та види учасників електронних правочинів.
3. Умови дійсності електронного правочину.
4. Засоби електронної ідентифікації, як умова дійсності електронного правочину.
5. Порядок вчинення електронних правочинів.
6. Особливості електронних правочинів у ЄС.

Завдання:

1. Напишіть директиви ЄС в сфері електронної комерції та які стосуються укладення/підписання електронних правочинів у ЄС.
2. Проаналізуйте основні нововведення Digital Services Act (DSA) та його вплив на електронні правочини.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення електронного правочину. Які основні відмінності між електронним правочином та традиційним паперовим договором?
2. Які нормативно-правові акти регулюють укладення електронних правочинів в Україні?
3. Які є переваги та недоліки електронних правочинів порівняно з традиційними?
4. Що таке електронний цифровий підпис і яка його роль в електронних правочинах?
5. Яка відповідальність настає за порушення умов електронного правочину?

Перелік рекомендованої літератури:

7. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance).

URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?toc=OJ%3AL%3A2022%3A277%3ATOC&uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.277.01.0001.01.ENG

8. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive

1999/93/ЄС. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.257.01.0073.01.ENG

9. Гейнц Р. М. Письмова та електронна форма правочину: співвідношення понять.

10. Грибачова І. П., Соколенко О.П. Електронні правочини. Юридичний науковий електронний журнал. № 12/2021 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/26>

11. Мостова Г. І. Особливості укладання правочинів у мережі інтернет. *Юридичний вісник*. 1 (66). 2023. С. 117-126. DOI: 10.18372/2307-9061.66.17426

12. Іщук Анатолій Юрійович Особливості розгляду і вирішення договірних спорів з міжнародних електронних комерційних контрактів в національних судах. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 129. С.112-122. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/ishchuk_129.pdf

13. Іщук Анатолій Юрійович Електронні міжнародні контракти в праві зарубіжних країн. *Університетські наукові записки*. 2022. № 5-6. С. 57-70.

14. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України № 2155-VIII від 05.10.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

15. Про електронну комерцію: Закон України № 675-VIII від 03.09.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#n72>

16. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України № 3321-IX від 10.08.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3321-20>

17. Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-14#Text

18. Степанченко О.С. Проблеми дійсності електронного правочину. *Альманах науки*. № 8 (41) вересень 2020 р.

19. Філатова Н.Ю., Логойко О.О. Порівняльний аналіз особливостей укладення електронних договорів в Україні та Німеччині: правові аспекти. *Правова держава*. № 37. 2020. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204140> URL: <file:///C:/Users/Parut/Downloads/204140->

[%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-463572-1-10-20200624%20\(1\).pdf](#)

Тема 8-9. Недійсні, нікчемні, неукладені правочини: проблеми розмежування. Правова природа правочинів із вадами волі (4 години)

Методичні рекомендації: Розуміння критеріїв дійсності/недійсності, нікчемності/оспорюваності та неукладеності правочинів дозволяє ефективно захищати права та законні інтереси сторін у цивільних правовідносинах. Знання цих відмінностей дає можливість своєчасно виявити порушення закону при вчиненні правочинів та застосувати відповідні правові механізми для відновлення порушених прав. Саме тому вивчення даної теми є актуальним.

Питання для обговорення:

1. Розмежування понять "недійсний", "нікчемний" та "неукладений" правочин.
2. Правова природа нікчемних правочинів.
3. Підстави оспорюваності правочинів.
4. Правова природа правочинів, вчинених під впливом помилки.
5. Правова природа правочинів, вчинених під впливом обману, насильства або погрози.
6. Правова природа правочинів, вчинених внаслідок зловмисної домовленості представника з іншою стороною.
7. Правова природа правочинів, вчинених під впливом тяжкої обставини.
8. Правові наслідки недійсності правочину (реституція, відшкодування збитків, конфіскація).
9. Проблеми кваліфікації правочинів з вадами волі в контексті електронних правочинів.
10. Недійсні правочини у цивільному праві Польщі.

Завдання:

1. Проаналізуйте вплив Директив ЄС, зокрема щодо захисту прав споживачів, на українське законодавство в частині регулювання недійсності правочинів.
2. Проаналізуйте основні нововведення Digital Services Act (DSA) та його вплив на електронні правочини.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте сутність нікчемності правочину. Які правочини є нікчемними в силу прямої вказівки закону?
2. Розкрийте поняття "тяжка обставина". Які критерії використовуються для визначення тяжкої обставини?
3. Які особливості застосування реституції випадку недійсності правочину?
4. Які особливості застосування положень про недійсність правочинів до праводіносин, що виникають в Інтернеті?
5. Охарактеризуйте правочини з вадами волі.

Перелік рекомендованої літератури:

1. Директива 2005/29/ЄС про недобросовісну комерційну практику (Unfair Commercial Practices Directive). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b43#Text
2. Богданов С.Л. Недійсність правочинів у цивільному праві України: монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2011.
3. Категорія «недійсності» в судовій практиці. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Krat_02_07_2021.pdf
4. Нижний А. В., Ходаківський М. П., Юровська Г. В. Визнання правочинів недійсними: основи теорії та судова практика. Посібник для суддів. / А. В. Нижний, М. П. Ходаківський, Г. В. Юровська. / Під редакцією А. В. Нижного. Київ: Алерта, 2020. 234 с. URL: https://nsj.gov.ua/files/1586259074Nyzhny_Viznannya_pravochiniv_v2_19120_9_avt.pdf
5. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах щодо визнання односторонніх правочинів недійсними. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/KCS_26_01_2021.pdf
6. Сергій Погрібний Недійсність, нікчемність, неукладеність правочинів: проблеми розмежування. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Pogribnyy.pdf
7. Угоди подружжя: найпоширеніші підстави недійсності у практиці Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Stupak.pdf

8. Віктор Пророк Правові підстави оспорювання заповіту: практика Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Prorok_01_10_2021.pdf